

IDEE, POGLĄDY

STEFAN BIELAŃSKI
Kraków

WSPÓŁCZESNE WŁOSKIE POGLĄDY NA TEORIĘ I HISTORIĘ FEDERALIZMU ORAZ REGIONALIZMU ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM KONCEPCJI GIANFRANCO MIGLIO

Abstract

Stefan Bielański, *Contemporary Italian Views on the Theory and History of Federalism and Regionalism*.

The Author presents contemporary Italian views on the theory and history of federalism and regionalism. In particular the concepts of an Italian historian of legal and political thought — Gianfranco Miglio — have been stressed.

W polskiej literaturze przedmiotu pojawiły się w ostatnich latach prace naukowe poświęcone żywo obecnie dyskutowanym we Włoszech zagadnieniom regionalizmu i federalizmu¹. Również Józef A. Gierowski w II wydaniu *Historii Włoch*² — odnosząc się do nowego zjawiska nie tylko politycznego, ale także kulturowo-cywilizacyjnego, jakim stało się powstanie Ligi Północnej — stwierdza, iż:

... centralistyczne rozwiązania narzucone w dobie Risorgimenta budziły od początku niezadowolenie wśród przywiązanej do tradycyjnych podziałów regionalnych społeczności włoskiej. Zwolennicy federalistycznego kształtu państwa włoskiego napotykali wszakże na stanowczy opór ze strony najpierw monarchii sabaudzkiej, później faszystów, a po II wojnie światowej także chadecji, która nie umiała zdobyć się na zdecydowane rozstrzygnięcia pod tym względem — nie bez znaczenia była obawa przed wpływami komunistów w niektórych regionach, co mogło naruszyć system pojałtański. Sytuacja ta uległa zmianie z chwilą załamania się tego systemu.³

---

¹ Zob. W. Misiuda, *Regionalizm i mniejszości językowe we Włoszech. Regionalismo e minoranze linguistiche in Italia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1997.

² J. A. Gierowski, *Historia Włoch*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999, wyd. 2.

³ *Ibidem*, s. 605.

Rewizja spojrzenia na historię Włoch — nie tylko ostatnich stuleci, ale także wiekowiekowych tradycji wynikających z dziejów tzw. włoskich państw regionalnych — nie posiadała w samej Italii, w środowiskach włoskich historyków (w szczególności historyków myśli politycznej), znaczenia jedynie politycznego, stanowiła również poważne przedsięwzięcie intelektualne. Chodziło bowiem o obalenie pewnych mitów historycznych wywodzących się z tradycji unitarnej idei Risorgimenta; tradycji obowiązującej zresztą przez całe dziesięciolecie nie tylko w historiografii włoskiej.

Stąd też wydaje się, iż istotne znaczenie miała i ma postawa tych uczonych, którzy — choć niekiedy w sposób bardzo kontrowersyjny — postawili zagadnienie federalizmu i regionalizmu w centrum swych zainteresowań naukowych. Do takich uczonych należy wybitny włoski historyk myśli politycznej i prawnej, Gianfranco Miglio. Od początku swej kariery naukowej związany był z Uniwersytem Katolickim w Mediolanie, w latach dziewięćdziesiątych zyskał rozgłos warunkowany nie tyle pracami badawczymi, ile zaangażowaniem ideowo-politycznym na rzecz praktycznej realizacji federalizmu we Włoszech. Pozostaje jednak Gianfranco Miglio autorem wielu prac naukowych z zakresu politologii, historii doktryn i instytucji politycznych, historii administracji i metodologii nauk politycznych i historycznych. Był animatorem powstania i działalności ośrodków badawczych oraz redagował serie publikacji naukowych, które jako cel podstawowy założyły także przybliżenie teorii i historii federalizmu. Podstawą tych działań organizacyjnych stały się badania prowadzone w latach 1980–1983 przez zespół noszący nazwę Gruppo di Milano, kierowany przez Gianfranco Miglio, i stawiający sobie za cel przygotowanie projektu reformy konstytucyjnej, rzecz jasna mającej oczywisty kierunek federalistyczny. Na początku lat dziewięćdziesiątych prof. Gianfranco Miglio podjął również aktywną działalność polityczną, wspierając początkowo Ligę Lombardzką i Ligę Północną (w 1992 i 1994 został wybrany senatorem Republiki Włoskiej jako kandydat niezależny, jednakże z list Ligi); od 1996 roku działał natomiast samodzielnie, wspierając centro-prawicową koalicję tzw. Bieguna Wolności (Polo delle Libertà, na które składają się głównie Forza Italia Silvio Berlusconi oraz Alleanza Nazionale Gianfranco Finiego). W wyborach roku 1996 Gianfranco Miglio po raz trzeci uzyskał potwierdzenie swego mandatu senatorskiego, kandydując tym razem jako kandydat niezależny z listy wspomnianej wyżej koalicji centro-prawicowej (która zresztą właśnie po wyborach 1996 przeszła do opozycji wobec rządzącej Włochami koalicji lewicowo-centrowej, kierowanej skądinąd przez eks-komunistów). Gianfranco Miglio pozostając przeciwnikiem „centralizmu rzymskiego”, pozostał jednak zwolennikiem rozwiązań federalistycznych w ramach porządku konstytucyjnego państwa włoskiego.

Senator prof. Gianfranco Miglio gościł w Polsce, w roku 1997, jako uczestnik międzynarodowej konferencji naukowej „Ziemie górskie u progu XXI wieku”. Zaprezentował się jednakże nie tylko jako polityk proponujący dla Włoch i Europy rozwiązania o charakterze federalistycznym, ale także jako uczyony próbujący dokonać refleksji typu historiograficznego. We wprowadzeniu do Panelu II wspomnianej konferencji (referat pt. *Problemy polityki regionalnej w Europie — doświadczenia polskie i włoskie*) próbował bowiem połączyć propozycje natury politycznej z refleksją historiograficzną; Gianfranco Miglio sądzi bowiem, iż:

Problem, przed którym badacz federalizmu staje obecnie, wobec ewidentnego kryzysu unitarnych państw narodowych, to kwestia form organizacji politycznej, które mogą je zastąpić (...) Obecnie jednakże ci spośród uczonych, którzy o tym mówią, z trudem bywają zrozumiani. Dotyczy to w szczególności krajów wyjątkowo scentralizowanych, jak Włochy, wewnątrz których opory przed zmianami są jeszcze bardzo silne. Zjednoczenie Włoch będące wszak efektem działań monarchii wojskowej (zważywszy na to, iż Dynastia Sabaudzka uważała Włochy za terytorium do zdobycia), uważane jest nadal za niepodważalny dogmat, nawet jeżeli potrzeby wprowadzenia zasad federalizmu wynikają z naturalnej kolei rzeczy.⁴

We *Wstępie* do pracy Gianfranco Morra, Miglio podkreślał natomiast różnice między federalizmem tradycyjnym a „nowym” federalizmem z końca XX wieku:

... podczas gdy jeszcze w wieku ubiegłym problemem dominującym było to, jak uczynić z krajów o obszarze mniejszym jedno (mniej lub bardziej rozległe) „Państwo narodowe”, dzisiaj problemem kluczowym staje się to, w jaki sposób przywrócić bądź też zabezpieczyć współzycie poszczególnych społeczności, zapewnić prawo do zachowania i rozwoju ich tożsamości w ramach systemów ekonomiczno-politycznych, nie zdominowanych już jednak przez zasady jedności i jednolitości.⁵

Miglio zauważa również, iż:

Autorzy wywodzący się z tradycyjnego federalizmu (...) wyobrażali sobie strukturę federalną jako fazę przejściową w drodze do utworzenia Państwa unitarnego.⁶

W 2-tomowym zbiorze pism (datowanych na lata 1942–1987) zatytułowanym *La regolarità della politica* Miglio podjął szereg zagadnień o charakterze historiograficznym. Uderzająca jest szerokość zainteresowań autora: począwszy od *Kryzysu średniowiecznego uniwersalizmu politycznego i ukształtowania się ideologicznego nowożytnego partykularyzmu państwowego*, *Struktur archaicznej monarchii greckiej i koncepcji „patrymonialnej”*, *Państwa w epoce antycznej* do tekstów poświęconych wybitnym postaciom historii myśli europejskiej jak: Marsyliusz z Padwy, Benjamin Constant, Lorenz Jacob von Stein czy Karl Schmitt⁷.

Należy zaznaczyć, iż Gianfranco Miglio nie unikał refleksji o charakterze metodologicznym. W 1964 roku sądził, iż:

... o ile relacje między historią administracji i historią instytucji oraz historią prawa stanowią zagadnienia powiązań systematycznych (...) to kwestii „pogranicza” dotyczą stosunki naszej dyscypliny z innymi działami wiedzy historycznej, a mianowicie historii myśli politycznej oraz historii społeczno-gospodarczej. Do tej pierwszej historyk administracji musi odwoływać się, jeżeli chce odkryć duch instytucji, której dzieje zamierza zrekonstruować (...) Z kolei do materiałów i wniosków badań z zakresu historii gospo-

⁴ G. Miglio, *Wprowadzenie do Panelu II: Problemy polityki regionalnej w Europie — doświadczenia polskie i włoskie*, [w:] *Ziemia górskie u progu XXI wieku*, Materiały międzynarodowej konferencji, Ludźmierz 19–21 września 1997, red. A. Pankowicz, Zakopane 1998, s. 141.

⁵ G. Miglio, *Prefazione*, [w:] *Breve storia del pensiero federalista*, Milano 1993, s. 5.

⁶ *Ibidem*, s. 6.

⁷ G. Miglio, *La regolarità della politica. Scritti scelti raccolti e pubblicati dagli allievi*, Giuffrè Editore, Milano 1988; por. t. I, rozdziały 2, 3, 5, 6, 30 i 44.

darczej historyk administracji musi odwołać się w stopniu bardzo szerokim wtedy, gdy (...) badać będzie czynnik ludzki w dziejach instytucji (...); Miglio podkreślał również konieczność stworzenia — dla potrzeb metodologii historii administracji — odpowiedniej teorii źródeł historycznych.⁸

Odnosnie do zagadnienia federalizmu we włoskiej historii administracji, to we wspomnianym wyżej artykule: *Aspekty administracyjnej unifikacji narodowej. Studia nad historią administracyjną*, Miglio zauważa:

Zainteresowanie badaniami nad historią administracyjną rozbudzone zostało we Włoszech dopiero po zakończeniu II wojny światowej. Stało się tak z dwóch przyczyn: przede wszystkim dlatego, iż reakcja na tradycyjne kanony historiografii odwołującej się do Risorgimenta, doprowadziła nie tylko do uznania wagi aspektów ekonomiczno-społecznych w procesie unifikacji narodowej, ale zwróciła także uwagę na znaczenie jakie te wydarzenia wywarły na ewolucję instytucji; ponadto zamiar wprowadzenia nowej administracji publicznej po upadku dyktatury, struktury ponownie zainspirowanej zasadami reprezentatywności, unaoocnił problem przyczyn dla których historia samorządu lokalnego okresu Włoch zjednoczonych została zdominowana przez wyraźne tendencje centralistyczne.⁹

W roku 1965 Gianfranco Miglio — w rezultacie badań prowadzonych nad zagadnieniem „unifikacji administracyjnej” zjednoczonego właśnie przed 100 laty zaledwie państwa włoskiego — dochodził do wniosku, iż nie można owego zagadnienia ujmować jako „serii problemów technicznych o mniejszym znaczeniu”, natomiast wyrażał przekonanie, iż „dzieło legislacyjne lat 1864–1865 (...) reprezentuje samo przez się (...) decyzję polityczną na skalę historyczną”¹⁰. Miglio sądził również, że we Włoszech oceniano dzieło zjednoczenia z jednej strony jako nietrwale, z drugiej zaś byli uczeni i politycy, którzy już w XIX wieku uważali, iż „zjednoczenie było nie tylko bardzo stabilne, ale wręcz zbytnio despotyczne i opresyjne w odniesieniu do różnic i wolności naturalnych”¹¹. Miglio nieco sarkastycznie zauważał również, iż pewną stałą dziejów politycznych Włoch XIX wieku było to, iż zależnie od zmian rządów, kierowanych przez „lewicę” lub „prawicę” (w sensie *sinistra* i *destra storica*), to wtedy, gdy „któraś z tych sił jest przy władzy, wydaje się bardziej czuła na argumenty typu unitarnego, kiedy zaś znajdują się w opozycji, wydają się bliższe rozwiązaniom partykularnym...”¹².

Sam Miglio — już w 1965 roku — zastanawiał się więc nad sprzecznościami włoskiego państwa unitarnego, powstałego w wyniku procesu Risorgimenta. Miała zatem — jego zdaniem — miejsce „swego rodzaju «krucjata» przeciw instytucjom autochtonicznym i prawom historycznym, «krucjata», która — co oczywiste — nie mogła nie wywołać, i tak się w istocie stało, głębokich i trwałych resentymentów”; ponadto — przekonanie o konieczności wprowadzenia jednolitego Parlamentu i zuniformizowanego

⁸ *Ibidem*, *Premesse ad una metodologia della storia amministrativa*, s. 415–417.

⁹ *Ibidem*, *Gli aspetti amministrativi dell'unificazione nazionale. Gli studi di storia amministrativa*, s. 377.

¹⁰ *Ibidem*, *Le contraddizioni dello stato unitario*, s. 489.

¹¹ *Ibidem*, s. 490.

¹² *Ibidem*.

rządu nowego państwa — „zastosowane w warunkach włoskich, oznaczało nieuznanie jakiegokolwiek autonomii normatywnej niższych korporacji terytorialnych i sprowadzenie ich do roli wyłącznie «administracyjnej», w sensie pejoratywnym tego terminu”¹³. W tym kontekście — w odróżnieniu od wielu innych autorów — Miglio podkreśla znaczenie źródeł historycznych procesu zjednoczenia państwa włoskiego; źródeł — jego zdaniem — wskazujących na to, iż ów proces zjednoczenia był „rezultatem polityki ekspansji i aneksji, przy pomocy których powstały wielkie europejskie Państwa „narodowe” i które Piemont oraz Prusy zaaplikowały, anachronicznie aczkolwiek pozornie z sukcesem, w połowie wieku XIX”. Autor podkreślał także — wychodząc z oceny dziejów Piemontu — iż „wiernym sługom Monarchii sardyńskiej chodziło o rozszerzenie granic Państwa, o sprawienie, iż podalpejskie Królestwo stanie się większe”; wspomina przy tym Miglio powszechne jeszcze właśnie w XIX wieku piemontckie powiedzenie *andare in Italia*, tzn. „pojechać do Włoch” — co oznaczało przekraczanie granic piemontckich. Równocześnie Miglio ma świadomość, iż:

Królestwo sardyńskie było jedynym, które mogło próbować dokonania zdobycia części półwyspu, tzn. fare l’Italia. Przywołuje przy tym opinię jednego z przywódców Risorgimento, Jaciniego (który zdaniem Miglio „miał spośród wszystkich uczestników procesu Zjednoczenia zmysł historyczny”), a według którego unifikacja Włoch okazała się być „niespodziewana i nieprzygotowana”.¹⁴

W opinii Gianfranco Miglio twórcy nowego, zjednoczonego państwa włoskiego nie byli zobligowani do wyboru jedynej możliwej, tzn. opcji unitarnej:

Przed wszystkim — pisze Miglio — mogli zaakceptować sugestie tzw. „regionalistów radykalnych”, i przekazać na poziom lokalny nie tylko istotne funkcje rządowe, ale także część funkcji legislacyjnych i reprezentacyjnych; rzecz jasna — co Miglio zauważa — mogło to spowodować odrodzenie się partykularyzmów przed zjednoczeniowych, niemniej w ten sposób uzyskać mogło owo nowe, zunifikowane państwo włoskie dwie korzyści: „instytucjonalne wprowadzenie w struktury nowego Królestwa, obligując je do współpracy, elity rządzące Państw zaanektowanych; (...) uniemożliwiłoby się elitom parlamentarnym manipulowanie administracyjnych spraw o charakterze lokalnym, a zatem i zamiary ingerowania w działalność Władzy Wykonawczej”.¹⁵

W efekcie — twierdzi Miglio — elity administracyjne Piemontu nie były w stanie kontrolować procesu zjednoczeniowego mającego charakter następujących po sobie aneksji; co więcej zaczęły rozpyływać się w tej

nowej i niespodziewanie ukształtowanej narodowej klasie politycznej, zdominowanej przez niespokojnych rewolucjonistów, którzy — rozciągając na całe Włochy porządek prawno-administracyjnych ich niewielkiej podalpejskiej ojczyzny, wierzyli, iż oddają w ten sposób hołd tradycji polityki piemontckiej, a nie zdawali sobie natomiast sprawy z tego, iż tworzyli w ten sposób giganta ubranego w szaty króla.¹⁶

¹³ *Ibidem*, s. 492.

¹⁴ *Ibidem*, s. 494.

¹⁵ *Ibidem*, s. 496–497.

¹⁶ *Ibidem*, s. 498.

Miglio — odnosząc przykłady historyczne do współczesności — wyrażał także przekonanie, iż:

W porównaniu z innymi Państwami z kręgu dawnej cywilizacji europejskiej, narzekamy we Włoszech na brak profesjonalnego aparatu biurokratycznego, przy tym skutecznego i zarazem budzącego szacunek: jednakże należy mieć na uwadze to, iż kasty tego typu nie można stworzyć w sposób nagły, ani przez jedną, ani też przez dwie generacje...¹⁷

Stanowisko Gianfranco Miglio — także w odniesieniu do zagadnień federalizmu w dziejach Włoch — uległo znaczącej radykalizacji na początku lat dziewięćdziesiątych. Niewątpliwie przyczyniła się do tego sytuacja polityczna i uzyskanie przez siły określające się jako federalistyczne realnego wpływu politycznego. We wstępie do zbioru tekstów poświęconych tej problematyce zatytułowanego *Per un'Italia „federale”*, Miglio w sposób zdecydowany (i dużo bardziej politycznie kontrowersyjny wobec pism wcześniejszych) stwierdzał, iż: „jest moim głębokim przekonaniem, iż Włosi nie mają wystarczającego charakteru stanowiącego o jednolitości etniczno-kulturowej”¹⁸. W artykule zatytułowanym wymownie *Mit „wielkiego Narodu”*, Gianfranco Miglio pisał:

Historia uczy, iż — przynajmniej w Europie — nie narody stworzyły Państwa, ale wręcz przeciwnie, to właśnie (...) sprawowanie władzy politycznej stwarzało „jednolitymi” rządzonej i konstytuowało je w „narody”...

W tym kontekście Miglio cytuje sławną opinię jednego z głównych protagonistów Risorgimenta, Massimo D'Azeglio o tym, iż po zjednoczeniu należy „stworzyć Włochów” („L'Italia è fatta, ora bisogna fare gli italiani”); dla Miglio wypowiedź ta jest jedynie potwierdzeniem, iż „naród (...) jest mitem politycznym (...) dokładnie tak jak pojęcie „klasy” społeczno-gospodarczej.¹⁹ Równocześnie Miglio rewindykował istnienie — jako bytów historycznie uzasadnionych — tzw. włoskich państw pre-unitarnych:

Pluralizm państw preunitarnych (...) nie był żartem przeznaczenia, ale wynikał z określonej rzeczywistości, która w momencie zjednoczenia mogła być otwarcie zaakceptowana w ramach Konstytucji typu federalnego, lub zwłączana przez reżim o charakterze monokratycznym.

Pierwsze z tych rozwiązań było podtrzymywane przez część republikanów (głównie środowiska lombardzkie zgrupowane wokół Carlo Cattaneo) i część środowisk katolickich (Vincenzo Gioberti”); jednakże wybór padł na rozwiązanie drugiego typu („działania niwelujące prowadzone najpierw przez monarchię parlamentarną, potem przez dyktaturę [faszystowską]”), prowadząc w efekcie — jak twierdzi Miglio, odwołując się do własnych badań na polu historii administracji — iż „bez cienia wątpliwości «zjednoczenie» miało charakter bardziej formalny, niż rzeczywisty”²⁰.

Z kolei w artykule zatytułowanym *Włochy zjednoczone przez retorykę*, potwierdza swój pogląd, iż samo zjednoczenie bez aktywnego udziału Dynastii Sabaudzkiej i jej wojska mogło mieć inny charakter: „Włosi znaleźliby być może system polityczny mniej nienaturalny od tego, który dały im zdobycze wojskowe, aneksje, fałszywe plebiscyty

¹⁷ *Ibidem*, s. 505.

¹⁸ *Premessa*, [w:] G. Miglio, *Per un'Italia „federale”*, „Mondo Economico” 30, 1990, s. 5.

¹⁹ *Il mito della „grande nazione”*, [w:] G. Miglio, *Per un'Italia...*, s. 13.

²⁰ *Ibidem*, s. 15–16.

i wreszcie włączenie do nieistniejącego Państwa narodowego”²¹. Co istotne to — według Miglio — iż „w wieku XIX było już za późno z ludów włoskich tworzyć „państwo narodowe”, takie jak we Francji i w Anglii; zwłaszcza, iż w okresie czasu niecałego stulecia i ze słabym instrumentem w postaci Konstytucji „parlamentarnej”²². Nie szczędzi uczony z Como słów krytyki elitom politycznym Południa Włoch, które wówczas — w okresie jednoczenia Italii — „zamiast zmodernizować struktury państwowe na Południu, zwróciły się w kierunku Rzymu, przejmując królewskie urzędy administracyjne...”²³

W swej działalności politycznej Miglio proponował przekształcenie współczesnej Italii z państwa unitarnego na państwo federalne; a poprzez federację rozumie on: „pluralizm wspólnot polityczno-administracyjnych posiadających duży stopień niezależności; jednakże pozostające ze sobą w stałym związku”. W tekście o ewidentnej wymowie politycznej (z 1992) Miglio zatem proponował utworzenie Unii Włoskiej (Unione Italiana), składającej się z trzech makroregionów (Północy, Centrum i Południa), w której przewidziany byłby „pluralizm rządów lokalnych oraz rząd Unii”; kompetencje owego rządu Unii miałyby dotyczyć części zagadnień spraw wewnętrznych (poprzez funkcjonowanie policji federalnej), strategiczne zagadnienia polityki zagranicznej i finansowej. Rząd Unii miałby zatem mieć kompetencje o charakterze nie tyle wykonawczym, co koordynacyjnym²⁴.

Propozycje federalistyczne w ujęciu G. Miglio mają zawsze swój kontekst historyczny. Tak jest również w odniesieniu do oceny funkcjonowania w świecie współczesnym systemów państwowych określanych jako federalne, przy czym, według Miglio, cech prawdziwego federalizmu nie ma ani system niemiecki, ani amerykański, natomiast jedynym zachowującym swoją federalną charakterystykę pozostaje szwajcarski porządek państwowy²⁵.

Podsumowaniem federalistycznej wizji dziejów Gianfranco Miglio jest syntetycznie ujęta *Historia Włoch*, z której wersją roboczą autor niniejszej pracy mógł zapoznać się dzięki uprzejmości Autora²⁶, która została opublikowana w dwóch wersjach w latach 1999 i 2001. Celem tej pracy jest deklarowana wprost: „rewizja historyczna”, tzw. „Risorgimento”.

²¹ *Ibidem*, *L'Italia unita dalla retorica*, s. 42.

²² *Ibidem*, s. 42.

²³ *Ibidem*, s. 43.

²⁴ *La Costituzione Federale dell'Unione Italiana*, [w:] *Federalismo. Antologia critica*, Roma 1995, s. 494. Załączony jest tekst Tymczasowej Konstytucji Federalnej (Costituzione Federale Provvisoria) z 1993, *ibidem*, s. 496–497. Por. też: *Modello di Costituzione Federale per gli Italiani*, publikacja ogłoszona przez Fondazione per un'Italia Federale.

²⁵ *Introduzione do: Federalismi falsi e degenerati*, Sperling & Kupfer, Milano 1997, s. XV–XVI. Książka ta jest zbiorem tekstów następujących autorów: M. Diamond, D. J. Elazar, A. B. Gunlicks, J. Kincaid, R. Ratti, W. Rensch, A. Vitale. Natomiast G. Miglio był autorem Wstępów do innych współczesnych dzieł (opublikowanych lub tłumaczonych na język włoski), a poruszających problematykę federalizmu: *Introduzione*, [w:] H. D. Thoreau, *Disobbedienza civile*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano 1993 oraz do G. Morra, *Breve storia del pensiero federalista*, *op. cit.* Problemom federalizmu, ujętym jednak bardziej z politycznego i publicystycznego punktu widzenia, poświęcone są wywiady-dialogi z M. Venezianim, *Padania, Italia, lo stato nazionale è soltanto in crisi o non è mai esistito*, red. M. Ferrazzoli, Le Lettere, Firenze 1997 oraz z A. Barbera, *Federalismo e secessione. Un dialogo*, Mondadori, Milano 1997.

²⁶ G. Miglio, *Gli Italiani: da dove vengono e dove andranno*, wydruk komputerowy w posiadaniu autora niniejszej pracy. Praca wydana pt. *L'asino di Buridano. Gli italiani alle prese con l'ultima occasione di cambiare il loro destino*, Vicenza 1999, Varese 2001.

Koncepcje metodologiczne Miglio podejmuje w swych pracach badawczych Alessandro Vitale, jeden z współautorów cytowanej pracy *Federalismi falsi e degenerati*. W innym swym tekście: *Federalizm we Włoszech: powrót idei*, Vitale podkreśla, że idea federalna rozwinęła się we Włoszech jako teoria polityczna w ciągu XIX wieku, pojawiła się jednakże jeszcze w okresie poprzedzającym proces zjednoczenia Włoch. Według Vitale konsekwencje Risorgimenta dla losów myśli federalistycznej we Włoszech były w 2. połowie XIX i przez dłuższy okres wieku XX dramatyczne: myśl ta została zmarginalizowana, badania na temat federalizmu praktycznie nie były podejmowane lub też realizowane z tezami, które miały prowadzić do wniosków zgodnych z całościową wizją miejsca Risorgimenta w dziejach Włoch. W efekcie — jak pisze Vitale — „Za każdym razem, gdy odradzał się włoski federalizm, postrzegany był jako zamach na jedność państwa i chęć powrotu do państw pre-unitarnych”, tymczasem także we Włoszech epoki współczesnej w dużej mierze „odrębności pozostały nienaruszone, zaś zjednoczenie okazywało się często zjawiskiem formalnym” i jakby realizacją przewidywań nie tylko przeciwników Zjednoczenia Włoch, ale także jego zwolenników, reprezentujących (jak Cattaneo, Ferrari czy Montanelli) federalistyczną wizję Risorgimenta²⁷.

Na podobne zjawiska wskazuje polski badacz włoskiego regionalizmu Witold Misiuda, który wyraźnie stwierdza, iż:

Mozaika losów historycznych poszczególnych ludów i grup etnicznych we Włoszech, podobnie jak w większości krajów romańskich, jako wpisana w istotę tradycji regionalnych jest ściśle powiązana z systemem autonomii, bowiem decentralizacja regionalna rozpoczęła się tam z potrzeby zapewnienia „mniejszościom” autonomii i opieki. Również współczesny regionalizm europejski jest jedną z dróg ku konfederacji państwowości, ale z uwzględnieniem podmiotowości ich narodowego, często zregionalizowanego charakteru.²⁸

CONTEMPORARY ITALIAN VIEWS ON THE THEORY AND HISTORY OF FEDERALISM AND REGIONALISM

Summary

The presentation of the views on the theory and history of federalism and regionalism grows out of the revision of the historiography of Italy, in particular the revision of the tradition of unitarian idea of Risorgimento. The Author puts special stress on the critique of views expressed by Gianfranco Miglio in his works *La regolarita della politica. Scritti scelti raccolti e pubblicati dagli allievi, Per un'Italia federale* and *Federalismo. Antologia critica*. It is especially important to stress that Miglio's federalistic approach has always had its historical background. Equally important are the views of Alessandro Vitale, who stresses the need of research on Italian federal thought, as well as on authors who represent the federal vision of Italian Risorgimento (such as Cattaneo, Ferrari, Montanelli).

²⁷ A. Vitale, *Il federalismo in Italia: il continuo ritorno di un'idea*, artykuł przygotowany w ISPI, Mediolan, wydruk komputerowy w posiadaniu autora.

²⁸ W. Misiuda, *Regionalizm...*, s. 34.